

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за социологију, Београд

УДК 338.488.2:640.443(497.11)“1800/1941”(049.32)

КАФАНОЛОШКИ ВОДИЧ КРОЗ БОЕМСКИ БЕОГРАД

БОРИС БЕЛИНГАР И БОШКО МИЈАТОВИЋ
(2015) *ИЛУСТРОВАНА ИСТОРИЈА
БЕОГРАДСКИХ КАФАНА: ОД ТУРСКОГ ХАНА
ДО АЕРО КЛУБА*, БЕОГРАД: АРХИПЕЛАГ

С обзиром на то да је кафанологија још у формативном периоду, један од њених првих задатака морало би да буде стварање тврдог језгра неупитних историјских чињеница око којих би се формирало теоријско промишљање о кафани као друштвеној институцији. Управо на такву намеру упућују Борис Белингар и Бошко Мијатовић у предговору своје „Илустроване историје београдских кафана“ дајући себи задатак да, како кажу, овим делом допуне корпус познатог али и исправе доста тога нетачног што се нагомилало у београдској кафанологији. Зарад испуњења тог оправданог али захтевног циља, они су се упустили у прилежно изучавање историјске грађе – литературе, архива, новина и другог – што је резултирало реконструисањем повести око 150 угоститељских локала од 19. века до периода непосредно пред Други светски рат, уз обиље фотографија међу којима су многе ексклузивно објављене. На тај начин, аутори су направили својеврсну мапу некадашњег Београда чији су главни топоними најразличитије кафане, ресторани, дворане – од дашчара на ћошку до „дансинг салона“ престижних хотела.

Мотивацију и релевантност свог подухвата, Белингар и Мијатовић одају у уводном тексту, насловљеном „Кратка историја београдских кафана до Другог светског рата“. Они ту скицирају прошлост оваквих објеката у престоници, с посебним освртом на доба од 19. века на овамо, кад кафане постају стецишта не само друштвеног живота већ и

политичких, културних и других збивања. Овај одељак обилује релевантним подацима о томе како се у различитим периодима мењала бројност боемских стецишта у Београду, ко су биле познате кафеције, каква је храна служена и која су се пића точила... Највећи простор у уводу, аутори су дали културној и еманципаторској функцији кафана кроз одржавање бројних балова, забава, концерата, представа и других дешавања које су Београђани могли да виде у оваквим објектима.

Тој теми, Белингар и Мијатовић, чини се, поклањају посебну пажњу и у главном делу књиге који чине две велике целине назване „Хотели” и „Кафане”. У обе су азбучним редом, попут енциклопедијских одредница, поређана мања поглавља а свако је понаособ насловљено именом локала о којем се у њему пише. Укључујући у своју анализу и хотеле – тачније, хотелске ресторане и барове – они шире кафанолошки хоризонт имајући у виду да су у проучаваном периоду хотели заиста представљали својеврсни „продужетак” кафанског живота. Штавише, управо зато што су многи хотелски ресторани имали самосталан боемски живот и досадашњи радови других аутора – првенствено историчара – радо, поред кафана, проучавају и хотеле.

Посебну пажњу Белингар и Мијатовић посвећују значају београдских кафана за политичку, економску, али и неизбежну – културну и уметничку историју. У том контексту износе низ занимљивих налаза помињући да су управо на овим местима настајали, између осталог, сатира, опера, кинематографија и цез.

Тако је први српски комичар Ђорђе Бабић свој премијерни наступ у каријери извео у „Уједињењу”, у Узун Мирковој 1879. године и то тек кад су га пријатељи наговорили. Први српски водвиљски сатирични театар „Орфеум” Бране Цветковића основан је 1899. у хотелу „Булевар” у којем деценију касније Жарко Савић отвара прву сталну оперу, чији је репертоар из комерцијаних разлога заснован на оперетама и водвиљима. Занимљиво је у том погледу рећи да је и хотел, који је заузимао плац између данашњих улица Браће Југовића, Македонске и Булевара деспота Стефана, временом променио назив из „Булевар” у „Опера”. Данас је на том месту остало здање у којем и даље, у знатно измењеном облику, ради ресторан „Зора”, који је функционисао и при хотелу.

Развој српске кинематографије такође је неодвојив од кафане. Штавише, те две ствари се прожимају, јер су пионири филмске делатности у Србији радо свој буџет допуњавали као кафеције. Вероватно најранија филмска пројекција у

Београду одиграла се 1897. године у кафани „Хајдук Вељко” у Кнез Михаиловој 3 а први стални биоскоп по свој прилици је био у „Такову” на Теразијама, где су се пројекције одржавале у сали с платном у средини а лети у дворишној башти. За афирмацију филма посебно је, чини се, крај прве и почетак друге деценије 20. века. Најпре 1910. године браћа Пера, Божа и Светолик Савић, пионири филмског бизниса у Србији, оснивају „Модерни биоскоп”, својеврсни спој кафане и синемаскопа, као простор посебно намењен тој сврси. Годину дана касније, Ђорђе Богдановић, продуцент и оснивач Предузећа за снимање филмова, преузима хотел „Касина” и у њему отвара биоскоп, који ће се за време Другог светског рата звати „Нова Европа”, а потом – „Козара”. Године 1912. Светозар Боторић, први српски филмски продуцент, преузима хотел „Париз” на Теразијама и такође оснива синемаскоп.

Нису само филмске, већ и позоришне представе играње у београдским кафанама. Белингар и Мијатовић бележе да су се од 1843. до 1867. театарска дешавања збивала у кафанама и хотелима „Код Јелена”, „Велика пивара” „Српска круна” и „Енглеска краљица”. Овај потоњи објекат, који је излазио на Поп Лукину и Космајску, био је у власништву београдског пароха, попа Милоша Сушића. У њему је гостовала и новосадска Мандровићева путујућа трупа, а представи је присуствовао и одушевљени кнез Михаило који је после извођења за кафанским столом дао реч да ће изградити сталну зграду за национални театар. Али, и после његове изградње, алтернативне глумачке трупе, исувише „забавне” за сериозни репертоар Народног позоришта, наступале су у кафанама.

Што се тиче писаца, једно од њихових најчувенијих стецишта, не рачунајући Скадарлију, био је „Орач”, отворен вероватно седамдесетих година 19. века на углу Таковске и Светогорске. Међу сталним гостима, осим Стевана Сремца којем је после смрти у овом ресторану подигнута спомен плоча, долазили су Радоје Домановић али и Велимир Рајић, писац песме „На дан њеног венчања”. На стихове тог дела, песник Владимир Станимировић записао је „осветничку пародију”: „Ја ћу и даље ићи код 'Орача' / Стално чим вече спусти своја крила / И шаптаћу после пете чаше / Ниси ме, гуско, достојна ни била”.

Ипак, најшаренија сцена у београдским кафанама била је – музичка. Белингар и Мијатовић бележе да су у Београду у овом периоду широко распрострањени балови – од елитних игранки у „Великој пивари” или „Бајлоновој кафани” на које није могао свако да уђе, до такозваних „кромпир балова” с „фрај музиком” за које није била потребна позивница, већ

је било довољно појавити се у „Немачком цару” на Врачару или код „Црне мачке” у Немањиној. У 19. веку Београд походе и музичари и оркестри из Аустроугарске, поготово Чешке који наступају у „Руском цару” или „Позоришној кафани” а оријентални чочек с голишавим плесачицама био је на репертоару код „Дарданела” у Душановој, у „Америци” на Зеленом венцу или хотелу „Солун” у Немањиној. Око 1880. године својеврсну револуцију, како бележи Мика Алас, доживљава и циганска музика доласком мађарског Циганина Фердинанда у Београд, који у пратњи Мије Сеферовића Јагодинца на наступима у „Српској круни” представља потпуно нов састав оркестра и начин свирања. Ту су и чувени Цицварићи, који свирају у „Позоришној кафани” и ансамбл Шапчанина Васе Станковића Андолије, који на прелазу векова музицира у „Дарданелима”, „Коларцу”, „Руском цару”... Између два светска рата, и „џаз” односно „џаз” оркестри продиру у културни живот престонице. Они наступају како на виђеним местима попут ексклузивног „Ситија” у подруму Југословенске банке у Коларчевој, или „американ бара” хотела „Бристол”, тако и у руском локалу „Казбек”. Ипак, многи од њих, држећи дувачке инструменте, имају испред себе хармонике и тамбуре поређане по поду. Јер, никад се не зна хоће ли гости или газда пожелети да уместо цезираних синкопа почују нешто народно или забавно.

Аутори, разуме се, не губе из вида ни чињеницу да су се многи, ношени музиком у кафанском амбијенту, доброно поткресивали алкохолем, али и да су кафеције, осим угоститељских делатности, радо упражњавале и друге, „алтернативне” у својим локалима. О томе можда најсликовитије сведоче „службене белешке” из оног времена, сачињене при ноћним контролама. Тако у једном полицијском извештају из 1889. из „Позоришне кафане” на углу Доситејевој и Васине пише да „женскиње при певању излазе у хаљини краткој више колена, без рукава” и „показују разне мишке, као дизањем ногу у вис итд”. Слично овоме, у „Империјалу” у Васиној улици дежурни писар Управе вароши Београда, исте године, бележи да су девојке које су наступале „деколтиране, руке и прса гола, а хаљине кратке до колени, противно наредби Управиној”.

„Илустрована историја београдских кафана” обилује оваквим и многим другим епизодама кафанског живота које пружају уверљиву, сликовиту и значајну слику београдског живота престонице. Такви детаљи устоличују Белингара и Мијатовића као хроничаре прошлости, без аспирација да нужно буду и њени тумачи. У том смислу, аутори тумачења препуштају другима и настоје пре свега да представе чисту

фактографију и тако утемеље основу за извођење будућих закључака. С тог аспекта, њихово дело је значајан чињенични допринос у формативном периоду кафанологије.

Све у свему, „Илустрована историја београдских кафана”, писана у доминантном енциклопедијско-публицистичком маниру, значајна је не само зато што ојачава тезу о еманципаторској улози кафана за модерно српско друштво, већ и стога што имплицитно поставља питања колико знамо о овој врсти традиције и водимо ли рачуна о њеној заштити. Не пренебрегавајући чињеницу да је кафана упоредо са доприносом друштвеном развоју, модернизацији и просвећивању представљала и стециште порока, Белингар и Мијатовић између редова сугеришу потребу да се кафанолог без предрасуда лати свог предмета истраживања, посматрајући га као изнијансиран и слојевит феномен.

Фотографија Милоша Црњанског преузета из књиге
Атлас о Црњанском, аутора Слободана Зубановића;
власништво је Задужбине Милоша Црњанског у Београду